

بررسی آسیب شناختی صیغه محرمیت و ازدواج موقت در ایران

کامیل احمدی

کارشناسی ارشد مردم شناسی اجتماعی،
دانشگاه کنت، انگلستان

چکیده

بر اساس قانون و فقه اسلامی ازدواج دائم و موقت تنها روشهای زوجیت در ایران می باشد. بخشی از ازدواج موقت در قالب صیغه محرمیت در بخشهای عموماً سنتی جامعه رایج است. قانون درباره صیغه محرمیت که زمینه ساز ازدواج زود هنگام است و پیامدهای اجتماعی و روانی گسترده ای به ویژه برای دختران در پی دارد، سکوت کرده و بر آن نظارت ندارد. تحقیقاتی که تاکنون انجام شده، غالباً در تأیید ازدواج موقت بوده است و به طور جامع به این پدیده اجتماعی نپرداخته اند. در این تحقیق برای اولین بار، مبانی تائیدی، دینی، حقوقی و اجتماعی ازدواج موقت/ صیغه محرمیت را بررسی نموده است. همچنین با استفاده از رویکرد کیفی و کمی و به کارگیری روش زمینه یابی، این پدیده را به طور جامع در سه کلان شهر تهران، مشهد و اصفهان در سال ۱۳۹۵-۹۶ مطالعه کرده است. یافته های تحقیق نشان می دهد که پدیده محوری ازدواج موقت/ صیغه محرمیت، عسرت طلبی و تسهیل شرایط کودک همسری است که پیامدهایی مانند بدنامی به ویژه برای زنان و شکل گیری ذهنیت منفی در مردان راجع به ازدواج دائم را به دنبال می آورد. در این پژوهش تلاش شده است زوایای آشکار و پنهان ازدواج موقت و صیغه محرمیت را بدون نگاه جانبدارانه و به صورت علمی بررسی کرده تا دیدگاهی روشن و دقیق درباره به این پدیده اجتماعی به وجود آید و راهکارهای اصولی و واقع بینانه ای در اختیار مسئولان اجرایی و قانون گذاران قرار گیرد. این تحقیق با عنوان خانه ای بر روی آب "پژوهشی جامع بر باب صیغه محرمیت و ازدواج موقت" در ۱۳۹۷ توسط نشر شیرازه منتشر شده است.

واژگان کلیدی: ازدواج موقت، صیغه، صیغه محرمیت، ازدواج زود هنگام کودکان، زنان

مقدمه

گریزه جنسی یکی از کشش‌های اساسی انسان است که باید به‌درستی و به دور از افراط و تفریط ارضا شود. چنانچه این گریزه به کلی سرکوب شود یا ارضای آن انحراف و اختلال پیدا کند، فرد را از حالت تعادل و تکامل درمی‌آورد و مشکلاتی در زندگی او ایجاد می‌کند و موجب بیماری‌های روحی، روانی و حتی جسمی می‌شود. هنجارهای جنسی در همه جوامع وجود دارد و این هنجارها برخی کارکردهای رابطه جنسی را تأیید و از برخی دیگر را نهی می‌کنند. رفتار جنسی بشر همیشه معنادار است و اعضای جامعه این هنجارها را در جریان اجتماعی شدن می‌آموزند. بر این مبنا، رفتارهای جنسی پذیرفته‌شده در هر فرهنگ با رفتارهای جنسی پذیرفته‌شده در فرهنگ دیگر تفاوت دارد و این نشان می‌دهد بشر، واکنش‌های جنسی را از فرهنگ خود می‌آموزد.

در تاریخ دو هزار ساله غرب، پارادایم‌های مختلفی بر فرهنگ جنسی حاکم بوده است. کهن‌ترین آنها انگاره مذهبی اخلاقی است که از آموزه‌های دین مسیحیت سرچشمه می‌گیرد و اساساً بر پایه گناه‌آلوده شمردن اطفای گریزه جنسی در خارج از چارچوب متعارف (ازدواج) و تلاش برای نفی یا کنترل شدید آن استوار است. تا پیدایش عصر روشنگری، یعنی قرن هجدهم، همچنان انگاره مذهبی اخلاقی بر روابط جنسی حاکم بود. اما از قرن نوزدهم به بعد، با ظهور عصر مدرن، عشق احساسی به منزله شکل مدرن و فردگرایانه رفتار جنسی به تدریج جایگزین الگوی پیشامدرن شد. با توجه به این تحول، برخی محققان، عشق در عصر مدرن را محصول سکولار غرب می‌دانند.^۱ همراه با ایستارهای سنتی، ایستارهای بسیار لیبرال‌تری در قبال گرایش‌های جنسی به وجود آمده است که به طور خاص در دهه ۶۰ میلادی قوت گرفت. برخی از مردم مخصوصاً کسانی که تحت تأثیر آموزه‌های مسیحی در فرهنگ غربی هستند، معتقدند رابطه جنسی پیش از ازدواج درست نیست، هرچند عده بیشتری قبول دارند که لذت جنسی جنبه مطلوب و مهمی از زندگی است. در مقابل، برخی رابطه جنسی پیش از ازدواج را تأیید می‌کنند و در قبال فعالیت‌های جنسی مختلف، ایستارهای مداراگری (رفتار جنسی خارج از ازدواج رسمی و تولید مثل) دارند. در بیشتر کشورهای غربی طی سی سال گذشته ایستارهای جنسی آزادتر و بازتر شده است. در فیلم‌ها و نمایش‌ها صحنه‌هایی نشان داده می‌شود که پیش از این کاملاً غیرقابل قبول بود و مطالب پورنوگرافی برای بیشتر بزرگسالانی که خواهان آن باشند به وفور در دسترس است.^۲

ادیان توحیدی تلاش کردند این گریزه بشری را قانونمند کنند و به شیوه‌های گوناگون، پیروان خود را از خروج از دستورالعمل‌ها منع می‌کردند. در این میان، اسلام به ارائه یک الگوی رفتار جنسی توجه ویژه‌ای کرده و برای پیشگیری، اصلاح و درمان ناهنجاری‌ها، انحراف‌ها و مشکلات جنسی اهمیت خاصی قائل بوده است؛ چراکه رشد، پیشرفت، خوشبختی و کمال انسان، اصلاح و تربیت نسل، تداوم و حفظ نسب از راه صحیح، تداوم و استحکام نظام خانواده و به تبع آن، پاکی اجتماع را در گروی صیانت و پاکی از انواع این انحرافات و نبود این مشکلات می‌دیده است. مدل اسلامی مصون‌سازی رفتار جنسی از دو بعد عفاف (پاکدامنی و خودمهارگری جنسی) و ازدواج (ارضای مطلوب و رضایتمند نیازهای جنسی از راه همسرگزینی) تشکیل می‌شود. این دو بعد، گستره وسیعی از اصول و برنامه‌ها را در سیر تحول انسانی از زمان تولد تا پایان زندگی (مراقبت، کنترل، هدایت و تربیت جنسی، آماده‌سازی و آموزش جنسی به هنگام ازدواج، آموزش جنسی و آداب زناشویی و اصلاح و درمان ناهنجاری‌های جنسی) دربرمی‌گیرد.^۳ اسلام، ارضای تمایل جنسی را در نظام خانواده و در پرتو ازدواج، امری پسندیده به حساب آورد و بر آن تأکید ورزید و به انسان‌ها اجازه داد که تمایل جنسی خود را از طریق آمیزش با همسر خویش ارضا کنند. بر مبنای تعریف جامعه‌شناختی، ازدواج عملی است که پیوند بین دو جنس مخالف را بر پایه روابط پایایی

^۱. Beck, G. (۱۹۹۰). The Normal Chaos of Love. London: Polity Press.

^۲. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.

^۳. نورعلیزاده میانجی، مسعود (۱۳۸۸). مدل اسلامی مصون‌سازی رفتار جنسی با تأکید بر پیشگیری و درمان انحراف‌ها و مشکلات جنسی، فصلنامه علمی تخصصی اسلام و روان‌شناسی، سال سوم، شماره ۵، ص ۱۴۲-۱۰۷.

جنسی موجب می‌شود.^۴ ازدواج و تشکیل خانواده در صورتی برای نظام اجتماعی کل، کارکرد مثبت دارد که در زمان و در شرایط مناسب صورت گیرد، در غیر این صورت پیامدها و آسیب‌های فردی و اجتماعی متعدد به دنبال خواهد داشت.

ازدواج در ایران تابع دین اسلام و ارزش‌های مذهبی است. بر مبنای قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران منبعث از فقه دو نوع ازدواج دائم و منقطع (صیغه یا موقت) شرعی و قانونی است. در ازدواج دائم، زوجین بدون محدودیت زمانی و تعیین مدت معین، بر مبنای مذهب اسلامی و قوانین حقوقی ایران پیمان زناشویی می‌بندند؛ اما در صیغهٔ محرمیت/ ازدواج موقت که در گفتمان اسلامی و اجتماعی بر سر آن اختلاف نظرهای فراوانی وجود دارد، زوجین براساس مذهب تشیع و مادهٔ ۱۰۷۵ قانون مدنی ایران با هم قرارداد می‌بندند که مدتی به هم محرم شوند و یا روابط زناشویی داشته باشند. پس از سپری شدن زمان مقرر شده، ازدواج خودبه‌خود فسخ می‌شود و به طلاق نیازی نیست.

از منظر کارشناسان مذهبی صیغهٔ محرمیت همان ازدواج موقت است که بین دختران و پسران خوانده شده و می‌تواند دلایلی مانند ایجاد فرصت برای آشنایی پیش از ازدواج داشته باشد یا اینکه در مکان‌هایی که اختلاط دختران و پسران زیاد است، به منظور جلوگیری از بروز گناه، کنترل رفتار جنسی و کاهش فشارهای اجتماعی جاری شود. صیغهٔ محرمیت برای آشنایی، تقریباً شبیه دوران نامزدی است و در بین جوانان بزرگسال بالای ۱۸ سال معمولاً رایج است که توسط خود والدین و بزرگان فامیل یا توسط روحانی جاری می‌شود؛ صیغهٔ محرمیت برای جلوگیری از بروز گناه در محل‌های عمومی، بین دختران و پسران کودک و نوجوان توسط خانواده و به صورت خصوصی جاری می‌شود. با این کار، روابط دختر و پسر در چارچوب صیغهٔ محرمیت جنبهٔ بهنجاری به خود می‌گیرد، بدون آنکه آثار حقوقی و قانونی مشخصی برای آن موجود باشد. شایان ذکر است که صیغهٔ محرمیت و ازدواج موقت تفاوتی با هم ندارند و رابطهٔ جنسی در زمان صیغهٔ محرمیت از دیدگاه شرعی، مجاز انگاشته می‌شود.

با توجه به عوامل فرهنگی و اجتماعی و شرایط سخت اقتصادی در ایران، فاصلهٔ زیادی بین بلوغ جنسی و ازدواج به وجود آمده است. بدین ترتیب، در شرایطی که امکان ازدواج دائم و همراه بودن همسر ممکن نیست، صیغهٔ محرمیت/ ازدواج موقت به عنوان راه‌حل مطرح شده است. جلوگیری از گناه و فساد، ارضای غرایز جنسی، به دست آوردن شناخت برای ازدواج دائم، کسب آرامش روحی و فکری و نبود امکانات لازم برای ازدواج دائم از عمده‌ترین دلایل مطرح شدن این راهکار است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اکبر هاشمی رفسنجانی در موقعیت‌های گوناگون برای دفاع از ازدواج موقت تلاش کرد. او برای اولین بار در خطبهٔ نماز جمعه سوم دی سال ۱۳۶۴ راهکار جلوگیری از مفاسد اخلاقی در جامعه را ازدواج موقت بیان کرد و گفت: «حکومتی که از جوان‌ها عفت می‌خواهد، شرایط تحصیل عفت را هم باید فراهم کند.» رفسنجانی با بیان اینکه کسانی که در محیط رژیم گذشته دچار آلودگی شده‌اند، اصلاح‌پذیرند، گفت: «اگر جلوی متعه را نمی‌گرفتند و می‌گذاشتند مردم نیازمند، ازدواج موقت کنند، هیچ‌کس آلوده به زنا نمی‌شد. فرهنگ جامعهٔ گذشته با تقلید از غربی‌ها زناکاری را جایز می‌دانسته؛ اما ازدواج موقت را حرام کرده بود.»^۵ هاشمی رفسنجانی در کتاب خاطرات خود نوشته است: «... جامعهٔ ما ازدواج دائم را به عنوان حقیقتی مقدس پذیرفته؛ ولی از ازدواج موقت تصویر زشت و نامطلوبی دارد. من گفتم زن‌های بی‌شوهر هم می‌توانند استفاده کنند و زندگی یک‌ساله و دوساله و پنج‌ساله و کمتر یا بیشتر تشکیل دهند و این امر اگر رایج نشود، جامعهٔ ما دچار شکست می‌شود. در مورد دختران جوان این امر باید با موافقت پدرشان باشد و ازدواج موقت همهٔ شرایط ازدواج دائم را دارد و باید در دفاتر موجود ثبت شده و مشخص و روشن باشد.»^۶

۴. ساروخانی، باقر (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، تهران: نشر سروش

۵. خطبهٔ نماز جمعه، ۳ دی سال ۱۳۶۴، تهران: آیت الله هاشمی رفسنجانی.

۶. هاشمی بهرمانی، عماد (۱۳۹۲). اعتدال و پیروزی (هاشمی رفسنجانی کارنامه و خاطرات ۱۳۶۹). تهران: دفتر نشر معارف انقلاب.

واژه مُتَعِه، اسمی است برای بهره‌مند شدن و لذت بردن؛ بهره‌ای که همیشگی نبوده و به زودی پایان می‌یابد. متعه در اصطلاح، عقد مخصوصی است که به سبب آن رابطهٔ زوجیت تا مدتی مشخص و در مقابل مهریه‌ای معین صورت می‌گیرد.^۷ فقهای اهل تشیع براساس آیهٔ ۲۴ سورهٔ نساء برای مشروعیت ازدواج موقت ادلهٔ قرآنی می‌آورند: (... فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا: ... و زنانی را که متعه کرده‌اید مهرشان را به عنوان فریضه‌ای به آنان بدهید و بر شما گناهی نیست که پس از مقرر با یکدیگر توافق کنید، مسلماً خداوند دانای حکیم است.) همچنین به روایاتی از امامان و تابعین در مشروعیت صیغه استناد می‌کنند. از امام صادق (ع) نقل شده است: مستحب است که مرد متعه کند و برای مردان شما دوست ندارم که از دنیا بروند بدون اینکه حداقل یک بار متعه کرده باشند.^۸ آنچه از دیدگاه اهل سنت مطرح است که ازدواج موقت در صدر اسلام و در موارد به‌خصوصی مانند جنگ‌ها مجاز بوده است؛ اما پیغمبر آن را صدر اسلام تحریم و نهی کردند. برخی دیگر نیز به نهی و تحریم خلیفهٔ دوم استناد می‌کنند و آن را جایز نمی‌دانند. بنابراین نسخ آن به آیات و تحریم آن توسط پیامبر و حکم خلیفهٔ دوم، دلایل اهل سنت برای تحریم صیغه است.

از دیدگاه حقوقی، نکاح و آثار آن نوعی نهاد حقوقی و اجتماعی است. در قوانین کشورهای خارجی اثری از نهاد حقوقی ازدواج موقت وجود ندارد. حتی قوانین برخی کشورهای اسلامی همچون مادهٔ ۵۵ قانون حقوق العائله البنانی فساد متعه را تصریح کرده است. اما قانون‌گذار ایرانی در قانون مدنی و قانون حمایت از خانواده مصوب سال ۱۳۹۱ ش. به صورت مختصر دربارهٔ نهاد حقوقی نکاح موقت/ صیغهٔ محرمیت بحث کرده است.^۹ ارکان متعه عبارت‌اند از عقد (الفاظ مخصوص) عقد، محل و طرفین عقد (زوج و زوجه)، مدت و مهر. عقد متعه همانند عقود دیگر با «ایجاب و قبول» که صریحاً بر قصد طرفین دلالت کند، واقع می‌شود. مادهٔ ۱۰۶۲ قانون مدنی ایران مقرر کرده است «نکاح واقع می‌شود به ایجاب و قبول به الفاظی که صریحاً دلالت بر قصد ازدواج نماید.» در صیغه همانند نکاح دائم، ایجاب از ناحیهٔ زن است و قبول از جانب مرد. در متعه اگر زن مسلمان باشد، نکاح او با مرد غیرمسلمان جایز نیست. مادهٔ ۱۰۵۹ قانون مدنی ایران در این خصوص می‌گوید: «نکاح مسلمه با غیرمسلم جایز نیست.» این حکم، مطلق بوده و برای هر دو نوع نکاح دائم و منقطع الزامی است. یکی از ارکان اساسی نکاح منقطع، ذکر مدت است. زیرا مادهٔ ۱۰۷۵ قانون مدنی می‌گوید: «نکاح وقتی منقطع است که برای مدت معینی واقع شده باشد.» از سوی دیگر، طبق مادهٔ ۱۰۷۶ قانون مدنی «مدت نکاح منقطع باید کاملاً معین باشد.» اما در صورتی که مدت نکاح مشخص نشود، بنا به فتوای آیت‌الله خمینی در تحریر/الوسیله، ازدواج موقت به ازدواج دائم بدل می‌گردد.^{۱۰} برخلاف نکاح دائم در ازدواج منقطع، تعیین مهر شرط اساسی ازدواج منقطع است. براساس مادهٔ ۱۰۹۵ قانون مدنی در نکاح منقطع مشخص نکردن مهر در عقد، موجب بطلان است. همچنین براساس مادهٔ ۱۰۹۷ اگر دخول صورت نگرفته باشد و مرد مدت نکاح را ببخشد، باید نصف مهریه را بپردازد.

سن نکاح برای دختر در ازدواج موقت همانند ازدواج دائم، ۱۳ سال است. مادهٔ ۱۰۴۱ قانون مدنی می‌گوید: «عقد نکاح دختر، قبل از رسیدن به سن ۱۳ سال تمام شمسی و پسر، قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام شمسی، منوط است به اذن ولی به شرط مصلحت با تشخیص دادگاه صالح» (مصوب ۱۳۷۹/۹/۲۷). اما بسیاری از نهادهای حقوق بشری و فعالان حقوقی و اجتماعی به‌طور جدی از این حداقل سن انتقاد کرده‌اند؛ چراکه سبب رواج پدیدهٔ کودک‌همسری می‌شود مطابق قانون در نکاح دختر باکره اعم از منقطع و دائم، اجازهٔ پدر یا جد پدری لازم است. در صورت امتناع ناموجه پدر از دادن اجازه، حضور نداشتن پدر در محل و ناممکن بودن استیذان، دختر می‌تواند با معرفی مرد مدنظر و شرایط نکاح، از دادگاه مدنی خاص درخواست اجازهٔ ازدواج کند (مواد ۱۰۴۳ و ۱۰۴۴). دربارهٔ سن صیغه

^۷ حاجی اسماعیلی، محمدرضا (۱۳۹۱). «ازدواج موقت و پیامدهای آن»، فصلنامهٔ فقه مدنی، شماره ۶، ص ۸۷-۶۵.

^۸ شیخ طوسی، مصباح‌المتجهد، ج ۱، ص: ۳۶۴ و حر عاملی، وسائل‌الشیعه، ج ۲۱، ص ۱۴، حدیث شماره ۲۶۳۹۴.

^۹ ولوجردی، محمد (۱۳۷۱). ازدواج موقت از دیدگاه حقوقی، اجتماعی و اهل سنت، تهران: سازمان تبلیغات کشور.

^{۱۰} خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۹). تحریر الوسیله، قم: دارالعلم، ۲/۲۸۵.

محرمیت/ ازدواج موقت هیچگونه اطلاعات دقیقی در دست نیست. از آنجا که در مراسم‌های خصوصی و خانوادگی بدون ثبت قانونی صیغه محرمیت صورت می‌گیرد، حتی زیر سن ۱۳ سالگی نیز موارد متعددی مشاهده شده است که به محرمیت درآمده‌اند و این ناشی از ضعف قانونی در ثبت، نظارت و تعیین دقیق سن در اشکال مختلف روابط زوجیت است.

صیغه محرمیت در مجامع علمی و دانشگاهی از منظر قانونی بحث و بررسی نشده است. زیرا این نوع رسم زوجیت و رابطه با جنس مخالف کاملاً به صورت پنهانی و در چارچوبی مذهبی صورت می‌پذیرد و زوجینی که از طریق صیغه محرمیت به عقد هم در می‌آیند، به این موضوع آگاهند که در صورت پایان زمان صیغه محرمیت از هر گونه تعهد و مسئولیتی فارغ هستند. صیغه محرمیت به منظور کسب آشنایی و شناخت بیشتر پیش از ازدواج تا حدی موجه و عقلانی است؛ اما این نکته را باید در نظر گرفت که در صورت نبود تفاهم، اگر این نوع زوجیت به دلیل فشار خانواده به ازدواج دائم ختم شود، ممکن است به فروپاشی خانواده در آینده منجر شود. از سوی دیگر در زمان صیغه محرمیت، رابطه جنسی و برداشته شدن پرده بکارت در صورت منتهی نشدن به ازدواج برای زن آسیب‌های روحی و روانی و اجتماعی به دنبال دارد و از آنجا که هیچ جا ثبت قانونی نشده است، نمی‌توان برای احقاق حق کامل اقدام کرد. صیغه محرمیت که در بین کودکان و نوجوان برای جلوگیری از گناه خوانده می‌شود، تبعات متفاوت‌تری به دنبال دارد. روابط بین دختران و پسران نوجوان که در سن بلوغ هستند، بیشتر جنبه جنسی پیدا می‌کند، در حالی که هیچگونه آمادگی فکری و اقتصادی و اجتماعی‌ای برای ازدواج وجود ندارد. در سنین کودکی و نوجوانی رابطه زوجیت به رابطه جنسی می‌انجامد و به دلیل فشارهای اجتماعی، خانواده‌ها به دنبال رسمی کردن ازدواج زوجین می‌روند و در صورت پذیرش ازدواج دائم از سوی مرد این رابطه به تسهیل ازدواج کودکان منجر می‌شود. در بیشتر موارد، پیامدهایی مانند ترک تحصیل، آسیب‌های جسمی و جنسی به ویژه برای دختران، آسیب‌های روحی و در نهایت کودک‌بیوگی به دنبال می‌آورد^{۱۱}. اما در صورت پایان صیغه محرمیت و موافقت نکردن مرد برای تبدیل آن به ازدواج دائم، تبعات جدی‌تری به وجود می‌آید و کودک یا نوجوان دختر دچار صدمات جبران‌ناپذیر روحی می‌شود. بررسی انتقادی برخی از رسوم و آداب مذهبی از تابوهایی است که بسیاری به دلایل متفاوت از آن خودداری می‌کند، اما زمانی که برخی از رسوم با توجه به مقتضیات زمانی و مکانی آسیب‌های روانی و اجتماعی برای فرد و جامعه را به دنبال داشته باشند، باید آنها را بازبینی کرد و از دریچه قانون بر آن نظارت داشت

روش تحقیق

این پژوهش در چارچوب دیدگاه تفسیرگرایی و رویکرد روش‌شناختی کیفی با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای (GT) در سه کلان‌شهر تهران، اصفهان و مشهد انجام شده است. اطلاعات و داده‌های پژوهش حاضر با استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و عمیق جمع‌آوری شده است. به دلیل حساسیت فرهنگی و دینی موضوع پژوهش و دشواری دسترسی به نمونه‌ها، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. اشباع نظری پس از انجام ۱۰۰ مصاحبه به دست آمد و برای اطمینان بیشتر، مصاحبه‌های بیشتری صورت گرفت. پس از انجام ۲۱۶ نفر مصاحبه، درباره اشباع نظری و جامعیت پژوهش به اقناع رسیدیم. البته در این مسیر از نظارت و رهنمودهای متخصصان روش کیفی نیز بهره بردیم. از مجموع ۲۱۶ نفر مطالعه‌شده، ۳۵ درصد مرد و ۶۵ درصد زن بودند. همچنین به منظور غنی‌تر کردن مطالعه با کارشناسان مذهبی و فقیهان، کارشناسان حقوقی و وکلا و دفاتر ثبت ازدواج و طلاق نیز مصاحبه کردیم.

یافته‌های میدانی

از مصاحبه با روحانیان، به ویژه در حرم رضوی اتفاق نظر بر این بود که صیغه محرمیت همان متعه است که هدف آن رسیدن طرفین به تفاهم و آشنایی بیشتر است.

^{۱۱} . نگارنده در پژوهشی تحت عنوان «طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زود هنگام کودکان در ایران» که توسط نشر شیرازه در سال ۱۳۹۵ منتشر کرده است در تحقیقی جامع و میدانی مهم ترین پیامدهای ازدواج زود هنگام را، افزایش طلاق و بیوه کودکی، خودکشی بویژه در میان دختران، آسیب جسمی، جنسی و روحی، تداوم چرخه فقر شناسایی نموده است.

بنابراین صیغه محرمیت نوعی از متعه یا ازدواج موقت است که با هدف ختم شدن به ازدواج دائم صورت می‌گیرد؛ اما این رفتار دینی بدون در نظر گرفتن ابعاد حقوقی آن می‌تواند به رفتاری خطرناک و آسیب‌زا تبدیل شود. در صیغه محرمیت اگر رابطه جنسی و ازاله بکارت صورت بگیرد و مرد به ازدواج دائم تمایل نداشته باشد، با پایان یافتن مدت صیغه محرمیت، زن به لحاظ اجتماعی، حقوقی و روانی متضرر می‌شود و از آنجا که این رفتار از لحاظ شرعی مجاز است، نمی‌توان آن را از جنبه حقوقی پیگیری کرد. در چنین وضعیتی دختران آسیب‌پذیرتر هستند.

روحانی مرد در حرم رضوی:

ما چیزی به اسم صیغه محرمیت نداریم اصلاً. همون عقده موقته که می‌تونن مدتش رو ببخشی و تبدیلیش کنی به عقد دائم. تقریباً ۹۰ درصد آدم‌هایی که ازدواج می‌کنن، عقد موقت دارن.

نوعی دیگر از رفتار سنتی که در سبک زندگی برخی خانواده‌ها متشرع وجود دارد، جاری کردن صیغه محرمیت دختران و پسران نوجوان است. خانواده‌های سنتی تمایل دارند به منظور کنترل رفتار جنسی و همچنین برای تسهیل رفت و آمد خوانوادگی و جلوگیری از فشارهای اجتماعی مانند نگاه نكوهش آمیز اطرافیان به حضور نوجوانان در اجتماعات مختلط، دختر یا پسر نوجوان خود را از طریق صیغه محرمیت به پسر یا دختر دیگری محرم می‌کنند. خانواده‌های که سیستم جامعه‌پذیری بسته دارند و تنها راه جلوگیری از مسائل جنسی را «به محرمیت درآوردن» فرزندان‌شان می‌دانند، اغلب تصمیم به صیغه توسط والدین و آن هم در سنین پایین انجام شده و گاهی نیز این کار با موافق خود کودکان و نوجوانان که مزیت این امر را تأمین راحت‌تر نیازهای جنسی خود می‌داند، مواجه می‌شود؛ اما در برخی موارد نیز با مخالفت فرزند روبه‌رو می‌شود. این رفتار سنتی (صیغه محرمیت) در نهایت به ازدواج کودکان می‌انجامد.

زن، ۲۲ ساله. ساکن مشهد.

در ۱۲ سالگی به صیغه محرمیت همسرش درآمد. است: آخه آدم تو این سن چی می‌فهمه؟! یه روز از مدرسه اومدم خونه، گفتن تو باید با این ازدواج کنی. دیگه هم مدرسه نفرتم. من می‌گم یه ذره پخته‌تر شی. اگه نه، زبون مرد روت درازه. هر چی می‌گه باید گوش کنی تا بچه‌ای.

نوجوان ۱۶ ساله. ساکن تهران. در دوره صیغه

محرمیت:

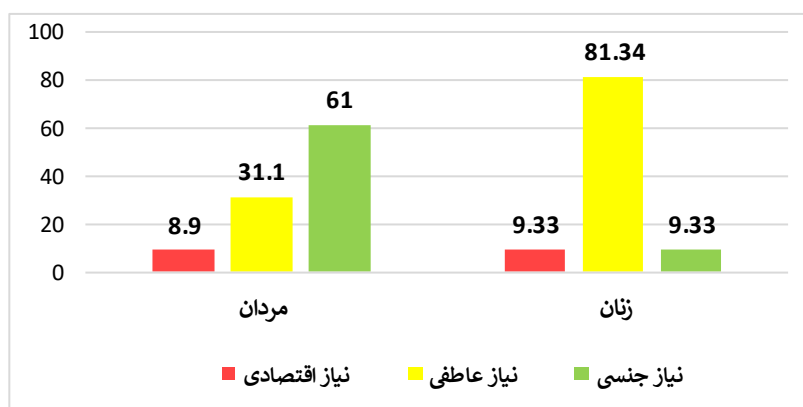
خود خانواده پیشنهاد کردن. من دوست داشتم خودم ازدواج کنم. حالا بعداً درس رو هم می‌خونم ولی از پسر خوشم اومد.

وقتی دختران و پسران کودک و نوجوان تحت عنوان صیغه محرمیت به عقد هم درمی‌آیند، مدتی به دلیل برقرار شدن رابطه جنسی یا به دلیل «به نام هم شدن/ناف بر شدن» دختر و پسر در میان اطرافیان به صورت دائم ازدواج می‌کنند. بنابراین صیغه محرمیت، در قالبی شرعی، ازدواج کودکان را تسهیل می‌کند. کودکان و نوجوانان در این سن از بلوغ فکری، اقتصادی و اجتماعی ندارند و باید توسط خانواده‌ها کنترل و اداره شوند که این وضعیت منجر به بروز اختلافات و دعوا و برخی مشکلات خانوادگی می‌شود. ناتوانی در اداره منزل و مدیریت زندگی خانوادگی و مشکلات خاص زندگی زناشویی تنها پیامدهای صیغه محرمیت در سن کودکی نیستند. بارداری‌های

ناخواسته و آسیب‌های جسمی و ترک تحصیل از بارزترین آثار صیغه محرمیت و ازدواج زودهنگام است که در مصاحبه‌ها به وضوح مشاهده می‌شد.

باید توجه داشت که پیامدهای گفته شده زمانی دامنگیر طرفین صیغه محرمیت می‌شود که صیغه محرمیت به ازدواج منتج شود. اما در صورتی که صیغه محرمیت به عقد دائم منتهی نشود، به مراتب آسیب‌های روانی و جسمی و اجتماعی بدتری به بار می‌آورد. با وجود اینکه ارتباط دختر با جنس مخالف (اعم از جنسی و غیرجنسی) در زمان صیغه محرمیت در چارچوب سنتی و مذهبی است، خانواده‌ها تمایلی به ازدواج با فردی که قبلاً به شخص دیگری محرم شده است، ندارند، به ویژه اگر باکرگی خود را از دست داده باشد. اینها در حالی است که قانون مدنی کشور ما درباره صیغه محرمیت و وضعیت متفاوت آن با متعه یا ازدواج موقت، سکوت کرده و تمام موارد قانونی مانند سن ازدواج، توارث، نفقه و انحلال را مانند ازدواج موقت در نظر گرفته است. با توجه به عواقب و آثار مترتب بر صیغه محرمیت کودکان این موضوع باید در کانون توجه سیاست‌گذاران کلان کشور قرار بگیرد. از آنجا که طبق قانون صیغه محرمیت شکلی از ازدواج موقت است، در ادامه در کنار صیغه محرمیت، ازدواج موقت و دلایل و پیامدهای آن نیز بررسی می‌شود.

براساس یافته‌های تحقیق، عوامل اقتصادی، روانی و جنسی از علت‌های اصلی و زمینه‌ای ازدواج موقت هستند. البته این دلایل در میان زنان و مردان متفاوت است. بیشترین دلیل گرایش مردان به ازدواج موقت، نیازهای جنسی است. نیازهای جنسی با ۶۱ درصد، نیازهای عاطفی با ۳۱/۱ درصد و نیازهای مادی با ۸/۹ درصد، اولویت اول تا سوم نیازهای جامعه آماری مردان هستند. اما مهم‌ترین عاملی که زنان را به ازدواج موقت وامی‌دارد، نیازهای عاطفی با ۸۱/۳۴ درصد است و نیازهای جنسی و مادی با ۹/۳۳ درصد از عوامل دوم و سوم تن دادن زنان به ازدواج موقت هستند.

نمودار شماره ۱. توزیع درصد فراوانی نیازهای پاسخگویان در تبیین ازدواج موقت

باتوجه به یافته‌های این پژوهش، نیاز عاطفی و اقتصادی در میان زنان و نیاز جنسی در میان مردان مهم‌ترین دلایل روی آوردن به ازدواج موقت است. همچنین تجربه احساس تنهایی و نداشتن شادمانی در میان زنان، و تجربه ازدواج ناموفق در گذشته، نارضایتی از همسر و نداشتن تفاهم، از دیگر عوامل ازدواج موقت مردان است.

از عوامل مد/خله‌گر در ازدواج موقت و صیغهٔ محرمیت می‌توان به عوامل دینی، عوامل خانوادگی و نگرش جامعه اشاره کرد. نگرش خانوادگی به ازدواج موقت به ساختار خانواده بستگی دارد. در خانواده‌هایی با نگرش سنتی، ازدواج موقت به عنوان عاملی شرعی پذیرفته می‌شود و نوجوانان در سنین کم به صورت خصوصی به صیغهٔ محرمیت درمی‌آیند.

همچنین براساس مصاحبه‌های تحقیق مشخص شد، در خانواده‌هایی که ازدواج موقت سابقه نداشته است، مردانی که تجربه‌ی ازدواج موقت داشتند، با نگرش منفی خانواده‌ها و پیامدهایی مانند «طرد از خانه» روبه‌رو شده بودند. اما در خانواده‌هایی که سابقهٔ ازدواج موقت وجود داشته، دلیل روی آوردن مصاحبه‌شوندگان به ازدواج موقت، وجود سابقهٔ این کار خانواده بوده است.

مرد. ۲۹ ساله. ساکن تهران. دارای سابقهٔ صیغه‌های کوتاه مدت فراوان دربارهٔ برخورد خانواده‌اش پس از اطلاع از ازدواج موقت می‌گوید:

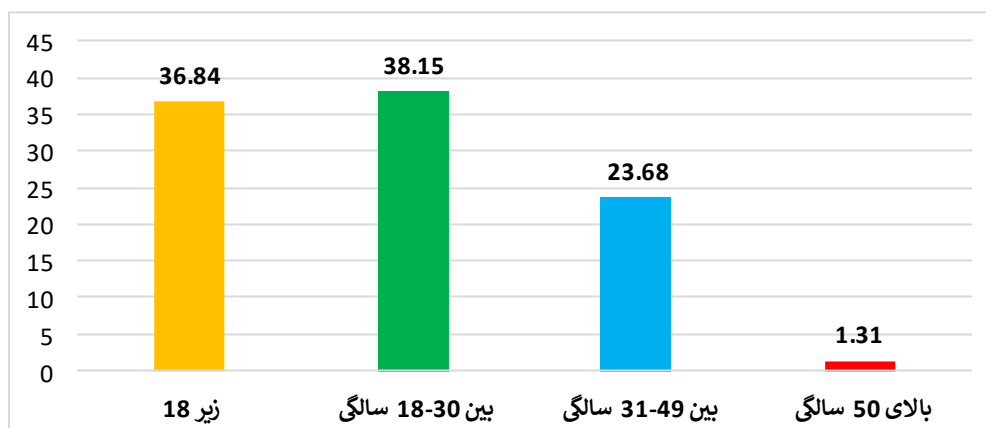
«دیگه بعد اینکه فهمیدن، بابام از خونه انداختم بیرون. الان که اینجام. کلاً خوب نیست دیگه. ولی خب این روزا کی خوبه بری زندگی رو بکنی. الان خرجم رو از این سوپرمارکت می‌دم دیگه، خوبه.»

مرد. ۲۶ ساله. ساکن تهران. دارای یک همسر دائمی و تجربهٔ ازدواج‌های موقت متعدد:

«بابام هم دوتا زن داشت. عموهام هم سر و گوششون می‌جنبید. کلاً توی خانواده این [رسم] هست. این‌طوری نبود که فقط من اولین نفر باشم. از اون‌ور داداشم هم یه زن طلاق داد سر همین صیغه و این داستانا.»

سابقهٔ ازدواج موقت/ صیغهٔ محرمیت در خانواده یکی از عوامل اساسی در تداوم آن است. در برخی خانواده‌ها که لزوماً مذهبی نیستند، در صورتی که این رفتار در میان اعضای خانواده مشاهده شده باشد، به عنوان هنجاری پذیرفته‌شده در میان سایر اعضای خانواده تکرار می‌شود. براساس نظریهٔ یادگیری اجتماعی، اعضای خانواده از طریق یادگیری و الگوپذیری این نوع رابطهٔ زوجیت (ازدواج موقت/ صیغهٔ محرمیت)، بدون توجه به آثار و پیامدهایی که می‌تواند به دنبال داشته باشد، آن را به عنوان راهکاری برای تأمین نیازهای جنسی خود، منطقی و درست تلقی می‌کنند. در مصاحبه‌هایی که انجام شده بود، ۳۸/۸۱ درصد مصاحبه‌شوندگان، در خانوادهٔ خود سابقهٔ ازدواج موقت/ صیغهٔ محرمیت داشتند.

در این پژوهش عشرت‌طلبی و تسهیل کودک‌همسری به عنوان پدیدهٔ محوری ازدواج موقت/ صیغهٔ محرمیت شناسایی شد. همان‌طور که مشخص شد، ازدواج موقت را مردان متمول، برای زندگی موازی و به دلیل تنوع‌طلبی و کامجویی بیشتر و رفع نیاز جنسی انجام می‌دادند. همچنین در خانواده‌های سنتی و مذهبی، صیغهٔ محرمیت برای دختران و پسران نوجوان و کودکان به منظور تنظیم رفتار جنسی فرزندان به عنوان راهکار شرعی و قانونی انتخاب می‌شود. افزون بر اینها براساس مشاهدات میدانی و مصاحبه‌های مشخص شد، برخی از جوانان که گاه حتی استقلال مالی هم ندارند، به منظور رهایی از مشکلات قانونی ارتباط دختر و پسر نامحرم در محیط‌های عمومی جامعهٔ ایران، ساده‌تر شدن تهیهٔ مکان رزرو هتل و... از صیغه استفاده می‌کنند، در حالی که اعتقادی به آن ندارند و الزامات آن مانند نگه داشتن عده (۴۵ روز) را رعایت نمی‌کنند.

نمودار شماره ۳. توزیع درصد فراوانی سن پاسخگویان در زمان صیغه محرمیت و ازدواج موقت

یافته‌های کمی پژوهش حاکی از آن بود که ۳۶/۸۴ درصد از پاسخگویان زیر سن ۱۸ سالگی، ۳۸/۱۵ درصد از آنان در بازه سنی ۱۸ تا ۳۰ سالگی، ۲۳/۶۸ درصدشان در بازه سنی ۳۱ تا ۴۹ سالگی و ۱/۳۱ درصد از این افراد در سنین بالای ۵۰ سالگی ازدواج موقت را تجربه کرده بودند. این آمارها نشان می‌دهد درصد چشمگیری از صیغه‌های محرمیت و ازدواج‌های موقت زیر ۱۸ سال صورت گرفته و زمینه کودک‌همسری را تسهیل کرده‌اند. طبق ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی عقد نکاح دختر قبل از رسیدن به سن ۱۳ سال تمام (تا ۹ سال نیز امکانپذیر است) و پسر قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام شمسی منوط به اذن ولی به شرط رعایت مصلحت با تشخیص دادگاه صالح است. اما در بسیاری از موارد، صیغه محرمیت که همان ازدواج موقت است و تفاوتی در بعد شرعی و قانونی با هم ندارد، حتی زیر سن قانونی جاری می‌شود.

براساس تحلیل دقیق مصاحبه‌ها، کنش راهبردی در ازدواج موقت بهره‌برداری از رابطه نابرابر اقتصادی، حقوقی و اجتماعی براساس توجیه قانونی و شرعی آن است. مفاد قوانین رسمی در ایران بر مبنای قوانین شرعی و مذهبی و فقه تشیع دوازده امامی است. براساس ماده ۱۰۷۵ قانون مدنی ازدواج موقت در قوانین ایران به رسمیت شناخته شده است. مدت متعه به صورت موقت و معین می‌باشد (ماده ۱۰۷۶ قانون مدنی). همچنین در بحث توارث، قانون‌گذار، ارث را حق زن دائمی می‌داند و برای زن متعه ارث در نظر نمی‌گیرد (ماده ۹۴۰ قانون مدنی). براساس ماده ۱۱۱۳ زن متعه حق نفقه نیز ندارد و در انحلال نکاح متعه با انقضای مدت یا بذل مدت از سوی مرد و یا فوت و فسخ، نکاح به پایان می‌رسد. یعنی مانند ازدواج دائم طلاق وجود ندارد (ماده ۱۱۳۹ قانون مدنی). تمام این مواد قانونی حقوق زنان را در این رابطه زناشویی نادیده می‌گیرد. در توارث و در ابطال نکاح، زن حقی ندارد و یک رابطه نابرابر حقوقی، اقتصادی و اجتماعی بین آنها برقرار می‌شود که به نفع مردان و ضایع‌کننده حقوق زنان است. در این میان، سایت‌های مجازی و کانال‌های تلگرامی، هتل‌ها، تورهای مسافرتی از بازار اقتصادی ایجادشده پیرامون زنان صیغه‌ای که در پی کسب درآمد هستند، به عنوان راهی برای سودجویی و اقتصاد لذت استفاده می‌کنند.

مرد. ۳۰ ساله. ساکن مشهد. متارکه کرده:

«تقریباً یکی دو ماه قبل یکی از دوستان معرفی کرد و اومدم تو این سایت. اول فقط اومدم و کار نمی‌کردم و نمی‌رفتم تو سایت. یه بار اومدم دیدم ۷، ۸ تا پیام و بازدید دارم. اومدم نگاه کردم. یواش یواش سرگرم شدم. اومدم داخلش و شروع شد.»

توزیع نابرابر اقتدار در بحث اقتصاد و حقوق، از دیدگاه جامعه‌شناسانی مانند دارندروف قابل توجیه است. اقتصاد ایران مردانه است. بنابراین زنان دارای شرایط خاص برای تأمین نیازهای اقتصادی خود، صیغه را انتخاب می‌کنند. از سوی دیگر در ساختار قانونی، اقتدار مردانه کاملاً مشهود است.

پیامدهای ازدواج موقت/ صیغه محرمیت ابعاد متفاوتی دارد. براساس یافته‌های تحقیق، ازدواج زودهنگام کودکان، انگ خوردن، شک‌گرایی به ازدواج دائم، فروپاشی خانواده‌ها، خشونت علیه زنان و... پیامدهای این سبک از ازدواج است. زمانی که کودکان در سنین پایه به عقد هم درمی‌آیند، حتی با وجود آمادگی ذهنی کودک، تبعات خاصی مانند زایمان زودرس یا ترک تحصیل دامنگیر آنان می‌شود.

نوجوان ۱۶ ساله. ساکن تهران. در حین صیغه
محرمیت است:

«خود خانواده پیشنهاد کردن. منم خودم دوست
داشتم ازدواج کنم. حالا بعداً درسم رو می‌خونم، ولی
از پسره خوشم اومد.»

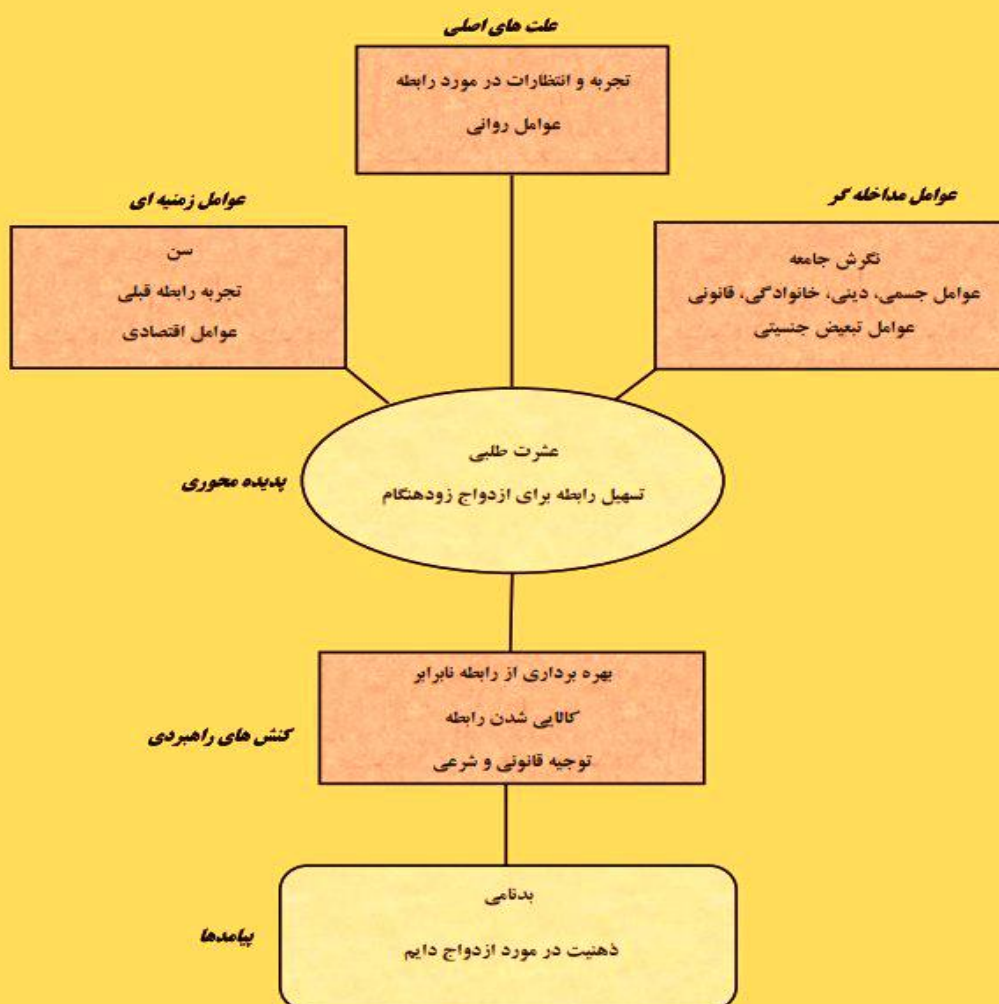
مرد. ۳۰ ساله. ساکن تهران. دارای تجارب متعدد
صیغه‌های چندماهه:

«کلاً با ازدواج دائم مخالفم و نمی‌خوام که دیگه
ازدواج دائم داشته باشم. من با هیچکس قرارداد
نمی‌بندم و به خودشون هم این رو می‌گم. هههه (با
خنده) اصلاً حالش رو ندارم.»

ازدواج موقت در عرف اجتماعی و فرهنگ عمومی جایگاهی ندارد و افرادی که آن را انجام می‌دهند، افرادی تنوع‌طلب و هوسران شناخته می‌شوند که بنای خانواده را تخریب می‌کنند و برچسب هرزگی می‌خورند. براساس نظریه برچسب و انگ اروین گافمن می‌توان گفت افراد می‌خواهند تصویر مطلوبی از خود در اجتماع به نمایش درآورند، حتی در صورتی که مورد خشونت و آزار قرار بگیرند، تمایل ندارند پیگیری قانونی کنند تا اجتماع به آنها انگ نزند. همچنین زمانی که ازدواج موقت بدون ثبت قانونی و به سهولت صورت می‌گیرد و نسبت به ازدواج دائم هزینه کمتری دارد، گرایش به ازدواج دائم کاهش می‌یابد و این بنیاد مهم و حیاتی جامعه به خطر می‌افتد.

براساس تحلیل دقیق مصاحبه‌ها و کدبندی مقولات و مفاهیم، مدلی تحلیلی از علل، پدیده محوری، کنش راهبردی و پیامدهای ازدواج موقت به دست آمد که به این شرح است:

مدل مفهومی وضعیت صیغه محرمیت / ازدواج موقت در ایران (۹۷-۱۳۹۵)

بحث و نتیجه گیری

ازدواج نهادی اجتماعی است که در لوای آن مرد و زن از طریق تعهدی قانونی، مذهبی و اخلاقی به عنوان زن و شوهر با هم زندگی می‌کنند. ازدواج نقش مهمی در عملکرد جامعه از طریق فراهم آوردن بستری برای ارضای نیازهای عاطفی، اقتصادی و روانی اعضای جامعه دارد. ازدواج و شیوه همسرگزینی همواره تابع ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی است. همچنانکه گفته شد در کشور جمهوری اسلامی ایران ازدواج، تابع فقه تشیع امامیه است و فقه نیز مبنای قواعد حقوقی است. براساس قواعد حقوقی و فقهی در ایران دو نوع ازدواج دائم و موقت (صغۀ محرمیت) به رسمیت شناخته می‌شود که از لحاظ فقهی و حقوقی مشروعیت دارد. افرادی مانند مرتضی مطهری برای جلوگیری از رهبانیت جوانان یا جلوگیری از کمونیسم جنسی متعه را پیشنهاد داده‌اند. همچنین افرادی مانند اکبر هاشمی رفسنجانی، مصطفی پورمحمدی، قرائتی و سایر سیاست‌گذاران دینی و حکومتی در ایران بارها در رسانه‌ها و تریبون‌های رسمی و غیررسمی بر ضرورت ازدواج موقت به عنوان راهکاری اساسی برای حفظ عفت جامعه تأکید کرده‌اند. در مقابل، برخی فقیهان مانند آیت‌الله صانعی متعه را فقط به شرایط جنگ در صدر اسلام مربوط می‌دانند و در جامعه امروزی آن را یکی از عوامل انحطاط خانواده معرفی می‌کنند. همچنین فعالان حقوق زنان ازدواج موقت را عوامل بازتولید تبعیض‌های جنسیتی علیه زنان، نقض حقوق زنان، تزلزل بنیان خانواده و شیوع چندهمسری و بیماری‌های مقاربتی و رواج روسپیگری می‌دانند و با آن مخالفند.

صیغۀ محرمیت که از دیدگاه مذهبی و حقوقی با ازدواج موقت یکسان در نظر گرفته می‌شود، در بین دختران و پسران کودک و نوجوانان خانواده‌های مذهبی و سنتی اتفاق می‌افتد تا خانواده‌های از این طریق، رفتار جنسی فرزندان را کنترل کنند. همچنین برخی جوانان بالای ۱۸ سال در خانواده‌های سنتی و مذهبی به منظور آشنایی بیشتر قبل از ازدواج، صیغۀ محرمیت را برای خود شرعی و درست می‌دانند. ثبت ازدواج موقت یا همان صیغه، در صورت بارداری یا شرط ضمن عقد است که ماده ۲۱ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ ش. بر آن تأکید کرده است. با وجود تفاوت ماهیتی در صیغۀ محرمیت و ازدواج موقت، هیچگونه قانونی درباره صیغۀ محرمیت وجود ندارد. کارکرد مثبت صیغۀ محرمیت برای افراد بزرگسال بالای ۱۸ سال آشنایی بیشتر زوجین قبل از ازدواج است؛ اما برخی کارکردهای منفی آن مانند فشار اجتماعی بر دختر یا پسر برای ازدواج با همان شخص، می‌تواند عاملی برای فروپاشی خانواده در آینده باشد. از سوی دیگر اگر رابطه جنسی برقرار شود، تبعات منفی صیغۀ محرمیت برای زن بیشتر می‌شود و از آنجا که این ازدواج در هیچ مکانی ثبت قانونی و سیستمی نشده است و عقد براساس عرف و مراسم سنتی انجام گرفته است، مرد از هیچگونه مسئولیت و تعهدی به این وضعیت ندارد. همچنین اگر صیغۀ محرمیت در دوران کودکی و نوجوانی باشد، به دلیل شرایط خاص سن بلوغ، رابطه جنسی نزدیک محتمل است که در بیشتر موارد منجر به ازدواج و کودک‌همسری می‌شود. از مهم ترین آثار این نوع ازدواج‌ها ترک تحصیل کودکان و نوجوانان، بارداری‌های ناخواسته و زود هنگام، بیماری‌های روانی و جسمی و کودک‌بیوگی است. بر این اساس، نگارنده با توجه به شرایط فرهنگی، مذهبی و حقوقی جامعه، راهکارهایی را ارائه می‌دهد که آسیب‌های این نوع ازدواج و صیغۀ محرمیت کاهش یابد.

۱) قانون‌گذاری برای افزایش سن ازدواج موقت و صیغۀ محرمیت به ۱۵ سالگی

ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی درباره سن قانونی ازدواج می‌گوید: «عقد نکاح دختر قبل از رسیدن به سن ۱۳ سال تمام شمسی و پسر قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام شمسی منوط به اذن ولی به شرط رعایت مصلحت با تشخیص دادگاه صالح است. این قانون در خصوص ازدواج موقت هم صادق است. اما صیغۀ محرمیت در سنین پایین‌تر از سن ذکر شده در قانون هم صورت می‌گیرد؛ زیرا در چارچوبی مذهبی و خصوصی و بدون ثبت رسمی انجام می‌شود. از آنجا که تلاش فعالان سیاسی و اجتماعی به منظور اصلاح قانون ازدواج به سن ۱۵ سالگی برای دختران است، پیشنهاد می‌شود قانون سن صیغۀ محرمیت و ازدواج موقت را به ۱۵ سال افزایش دهند.

۲) ثبت رسمی و قانونی صیغه محرمیت / ازدواج موقت در دفاتر طلاق و ازدواج

در حال حاضر ماده ۶۴۵ قانون مجازات اسلامی، ثبت نشدن نکاح دائم را برای زوج جرم محسوب می‌کند. همچنین براساس ماده ۲۱ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱، در صورت بارداری و توافق طرفین، ازدواج ثبت می‌شود. این در حالی است که برای صیغه محرمیت، هیچ قانونی وضع نشده است. یعنی اگر ازدواج موقت و صیغه محرمیت را که ماهیت متفاوتی دارند، یکسان بدانیم ازدواج کودکان و نوجوانان، فقط در صورت باردار شدن آنها ثبت می‌شود! نگارنده که بدون داشتن دیدگاه جانبدارانه و صرفاً با رویکرد علمی به موضوعات پرداخته، معتقد است که ثبت قانونی صیغه محرمیت و ازدواج موقت سبب دسترسی به خدمات حقوقی اولیه و حفظ بیشتر حقوق طرفین در این رابطه زوجیت می‌شود؛ چراکه ثبت نشدن آن باعث می‌شود بسیاری از حقوق زوجین به ویژه زنان نقض شود. خطبه عقد موقت یا صیغه محرمیت به نحوی است که به صورتی خصوصی نیز می‌توان آن را جاری کرد، بنابراین پیشنهاد می‌شود در دفاتر ثبت و حداقل با حضور دو شاهد جاری شود تا پیامدهای آن از لحاظ حقوقی، قابل پیگیری باشد.

۳) اجباری و رایگان کردن تحصیلات

در صیغه محرمیتی که خانواده‌های سنتی و مذهبی بین کودکان و نوجوانان جاری می‌کنند، شرط نداشتن رابطه جنسی یکی از اصول پذیرفته شده است. هرچند از نظر شرعی جایگاهی ندارد و رابطه جنسی به محض محرمیت، مجاز است. نوجوانان و کودکانی که به عقد هم درمی‌آیند در صورت بارداری و رابطه جنسی بعد از مدتی به عقد دائم هم درمی‌آیند. از مهم‌ترین تبعات صیغه محرمیت، بی‌علاقگی به تحصیل و ترک تحصیل است. نهادهای قانونی و آموزش و پرورش با الزامی کردن تحصیل اجباری تا سن ۱۸ سالگی و مقطع دیپلم و در عین حال با آموزش‌هایی که در مدارس به دانش‌آموزان و خانواده‌ها می‌دهند می‌توانند صیغه محرمیت و ازدواج زودهنگام را به تعویق بیندازند.

۴) مشاوره‌های حقوقی و بهداشتی در صیغه محرمیت / ازدواج موقت

یافته‌های تحقیق حاکی از آن بود که اطلاعات حقوقی افرادی که تجربه ی ازدواج موقت داشتند، بسیار اندک بود و این موضوع، زنان را با مشکلات مانند ترک زوجه پیش از پایان مدت صیغه بدون بذل مدت روبه‌رو می‌کند. اما اگر ازدواج موقت در دفاتر ثبت شود، مشاوره‌های حقوقی نیز ارائه شود و طرفین از حقوق خود در ازدواج موقت کاملاً آگاه می‌شوند و زمینه نقض حقوق افراد محدودتر می‌شود. نکته دیگر این است که ازدواج موقت شرطی مانند نگه داشتن عده دارد. یعنی زن باید منتظر بماند تا مدت عده تمام شود و بعد از آن به صیغه دیگری دربیاید. اما در حال حاضر شاهد انواعی از ازدواج‌های موقت هستیم که مردان متمول، زنان خواهان متعه را بدون نگه داشتن عده، بارها صیغه می‌کنند و این سنت به نوعی منبع درآمد برای زنان و تفریح برای مردان هوسران تبدیل شده است. در اینجا بارداری‌های ناخواسته، سقط جنین، بیماری‌های مقاربتی به وجود می‌آید که ناشی از ناآگاهی به مسائل بهداشت جنسی است. بنابراین زوجینی که ازدواج موقت / صیغه محرمیت می‌کنند باید به مراکز بهداشتی مراجعه کرده و از اصول پیشگیری و بهداشت جنسی آگاهی یابند و برای زنان و مردانی که سابقه ازدواج موقت دارند کارت سلامت صادر شود.

۵) مشروط کردن و محدودیت قانونی صیغه / ازدواج موقت

از آنجا که براساس یافته‌های تحقیق عموماً ازدواج موقت به عنوان راهکاری برای ارضای تنوع‌طلبی مردان و راه استفاده ابزاری از زنان بوده است؛ مردانی که متأهل بوده و برای ارضای تنوع‌طلبی خود به سمت ازدواج موقت می‌روند. پیشنهاد می‌شود ازدواج موقت نیز منوط به رضایت همسران شود. این مشروط کردن قانونی موجب جلوگیری از سوءاستفاده شرعی از این قانون می‌شود. از سوی دیگر ازدواج‌های

موقت از منظر زمانی به کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت تقسیم می‌شوند. پیشنهاد می‌شود زمان ازدواج موقت به صورت قانونی، میان‌مدت در نظر گرفته شود و در صورت تمایل تمدید شود. چون در حالت کوتاه‌مدت نوعی ترویج روسپیگری و بی‌بندوباری است و در حالت بلندمدت در صورت نبود تفاهم، برای زنان که حق فسخ ندارند، آزاردهنده می‌شود.

۶) قانون‌گذاری در زمینه نفقه و حق انحلال به نفع زنان در ازدواج موقت

از آنجا که در ازدواج موقت نوعی نابرابری حقوقی و قانونی وجود دارد و زنان در ازدواج موقت نسبت به ازدواج دائم با نابرابری‌های بیشتری مواجهند، پیشنهاد می‌شود قوانینی تدوین و تنظیم شود که زنان در ازدواج موقت از حق نفقه برخوردار شوند؛ زیرا یافته‌های تحقیق نشان داد که زنان زیادی به منظور رفع نیازهای مادی به ازدواج موقت تمکین می‌کنند؛ در حالی که قانون، نفقه را در ازدواج موقت حق زنان نمی‌داند. همچنین حق فسخ و انحلال نیز باید مانند ازدواج دائم در صورت عسر و حرج به زنان داده شود تا در مواردی که زنان آسیب یا خشونت می‌بینند و ادامه زندگی با زوج را برای خود ناممکن می‌دانند، بتوانند یکطرفه ازدواج موقت را فسخ کنند.

۷) بهبود شرایط اقتصادی، فرصت اشتغال و کارآفرینی

در تحلیل مصاحبه‌ها، موارد متعددی از زنان و مردانی که تجربه ازدواج موقت داشتند، نداشتن شغل و شرایط اقتصادی ضعیف را دلیل تن دادن به ازدواج موقت خود عنوان کردند. علاوه بر این، در ساختار جامعه ایرانی نرخ مشارکت اقتصادی زنان کمتر است و این وضعیت، فقر و شرایط بد اقتصادی زنان را تقویت می‌کند. بنابراین پیشنهاد می‌شود نهادهایی مانند وزارت کار و تعاون، شهرداری‌ها، وزارت صنعت و معدن و... با فراهم آوردن فرصت‌های شغلی و از طریق کارآفرینی اشتغال‌زایی کنند تا شرایط اقتصادی جوانان برای ازدواج دائم فراهم شود و از سوی دیگر نرخ مشارکت اقتصادی زنان به ویژه زنان خودسرپرست افزایش یابد تا از تمکین به ازدواج موقت به دلیل فقر اقتصادی و بیکاری منصرف شوند.

۷) نقش روحانیان به عنوان عامل تغییر شکلی ازدواج موقت در ایران

روحانیان به عنوان یکی از مهم‌ترین عاملان تغییر اجتماعی در ایران می‌توانند با صدور فتوای شرعی و تشریح فلسفه واقعی ازدواج موقت/ صیغه محرمیت، آسیب‌های این نوع رابطه را کاهش دهند. ازدواج موقت/ صیغه محرمیت که به منظور جلوگیری از فحشا و انحطاط اخلاقی تدوین شده است؛ اما در جامعه امروزی به دلایل مختلف از جمله سکوت قانون، ازدواج موقت/ صیغه محرمیت که به صورت خصوصی بدون ثبت انجام می‌شود پیامدهایی مانند تولد فرزندان ناخواسته، سقط جنین به صورت غیرقانونی و غیربهداشتی، شیوع روسپیگری، تسهیل کودک‌همسری، متزلزل کردن بنیاد خانواده و... را به دنبال داشته است. بنابراین شکل و ظاهر ازدواج موقت از ماهیت و اهداف آن فاصله گرفته است. از این رو فتوای شرعی روحانیان مبنی بر ثبت رسمی ازدواج موقت در سنین بالاتر از ۱۵ سال در دفاتر قانونی ثبت ازدواج و طلاق از مهم‌ترین عامل‌های به حداقل رساندن پیامدهای منفی ازدواج موقت/ صیغه محرمیت است.

۸) بسترسازی فرهنگی و اجتماعی از طریق رسانه‌های جمعی و سازمان‌های مردم‌نهاد

آگاهی‌رسانی و آموزش یکی از مؤثرترین عوامل در زمینه جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی است. رسانه‌های جمعی مانند رسانه ملی، خبرگزاری‌ها، مجلات و به ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی از طریق بازنمایی آسیب‌های صیغه محرمیت/ ازدواج موقت بدون ثبت قانونی و همچنین اطلاع‌رسانی شرایط حقوقی حاکم بر ازدواج موقت/ صیغه محرمیت می‌توانند پیامدهای منفی ازدواج موقت/ صیغه محرمیت را کاهش دهند. همچنین سازمان‌های مردم‌نهاد مانند انجمن‌های حمایت از حقوق کودکان و زنان می‌توانند در زمینه آگاهی‌بخشی و آموزش خانواده‌ها نقش پررنگی داشته باشند که البته این کار مستلزم همکاری نهادهای دولتی است. از سوی دیگر، در سال‌های اخیر

سینماگران و سلبریتی‌ها نیز در امور اجتماعی نقش پررنگی داشته‌اند. پوران درخشنده، هدیه تهرانی، میترا حجار و رضا کیانیان و سایر بازیگران در مواردی مانند حفظ آزار جنسی کودکان و محیط زیست توانسته‌اند از طریق فیلم‌سازی، صفحات مجازی (اینستاگرام و توئیتر) در زمینه آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی اقدامات مؤثری انجام دهند. در این حوزه، هنرمندان با تولیدات هنری و فعالیت‌های اجتماعی با موضوعیت صیغه محرمیت/ ازدواج موقت در سازمان‌های مردم‌نهاد و شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند در کاهش برخی پیامدهای منفی ازدواج موقت/ صیغه محرمیت نقش پررنگ‌تری داشته باشند.

چگونه به این مقاله ارجاع دهیم:

کامیل احمدی. بررسی آسیب شناختی صیغه محرمیت و ازدواج موقت در ایران. نشریه علمی مطالعات پژوهشی در علوم انسانی و علوم اجتماعی. شماره ۶۳. ص ۵۰-۶۴.

<http://johs.jseas.ir/ListArticle.aspx?Volume=۴۵>